

Kronhjort

I

Jämtland

**Historik utbredning status
mm**

Av

Bo Sennstam

2005

Förord

Denna lilla stencil är ett försök att samla ihop den kunskap som finns om kronhjorten.

Syftet är att lägga en första liten grund för dem som i ett eller annat sammanhang får med kronhjort att göra. För den som vill fördjupa sig i ämnet kan litteraturlistan vara till hjälp.

Det finns inga stora undersökningar gjorda sedan 1976 och då på kronhjortar i Syd- och Mellansverige. Kronhjort på våra breddgrader är en relativt ny företeelse och en mera djupgående undersökning om dessa djurs liv och leverne här vore inte helt fel.

Innehållet har fått en Jämtländsk prägel men är fullt applicerbart för hela mellannorrland i tillämpliga delar.

Min ambition har varit att skriva så lite som möjligt om så mycket som möjligt. Detta för att den presumtive läsaren ska få med sig så mycket fakta som möjligt innan läströttheten infinner sig.

Arbetet är ett uppdrag från Jägareförbundet Mitt Norrland och jag är själv ansvarig för innehållet.

Bo Sennstam

Allmänt om arten kronhjort

Kronhjort är det gemensamma namnet för arten. Handjuret kallas hjort, hondjuret för hind eller smaldjur om det är ett ettårigt djur och kalv för yngre djur än ett år.

Mankhöjden för hjort ligger runt 120 – 130 cm, hindarna lite lägre. Vikten på passade djur ligger för hjort 100 – 120 kg och för hindarna 90 – 100 kg.

Kronhjorten är ett utpräglad flockdjur. Hindar, kalvar och spetshjortar(ettåringar) håller ihop i smågrupper om 4-6 djur medan de äldre hjortarna ofta bildar "herrklubbar". Det är endast under brunsten i september som man ser de olika grupperna tillsammans.

Egenheten hos flockdjur är att spridningen av arten går långsamt. Hos kronhjorten är det hjorten som står för kolonisation av nya områden och en del kan vandra långa sträckor. Vittangi-hjorten 1955 är ett exempel på detta.

Hindarna är däremot tämligen lokaltrogna.

Årstidsvandringar i likhet med älgen kan vi förvänta oss.

Kronhjorten har, förutom bra hörsel- och luktsinne, ett mycket välutvecklat synsinne, vilket många jägare fått erfara.

Det har tidigare antagits att kronhjorten har levt nära sin naturliga norra utbredning. Eftersom vi nu har haft en frilevande population sedan ett par årtionden, får vi tänka om. Detta antyder också att arten har en god anpassningsförmåga. En blandning av skog och öppen mark anses vara optimala biotoper.

Dieten sommartid utgörs av gräs och örter av allehanda slag. Vallar utnyttjas mycket. Havre och höstoljeväxter är populära men dessa finns inte just i våra trakter.

Vintertid betas marknära växter som ljung, blåbärsris, lingonris, grönt gräs (t.ex. kruståtel) och lavar, främst renlav. Kronhjorten sparkar undan snön vilket inte älgen gör. Blir snödjupet ett hinder för marknära betning

övergår även kronhjorten till buskar och träd och till stor del samma arter som älgen.

Kronhjorten äter barken från olika träd, tall, gran, asp m fl. På tallar endast glansbarken, dvs endast ungtallar eller äldre tallar som fällts eller blåst ner.

Granbarken kan utnyttjas till granen blir 40 – 50 år och gnags i allt väsentligt vintertid. Den barkflängning under savningstid som kronhjorten gör i södra Sverige tycks bara förekomma där. Barkgnagen är mera frekventa i närheten av viltåkrar och utfodringsställen.

Även älgen gnager ibland bark på gran och för att skilja arterna åt kan följande anges. Vid barkgnag lämnas spår efter de två mellersta framtänderna i barken. Bredden på framtändernas spår är för kronhjorten vanligen 12 – 13 mm, högst 15 mm. För älgen 18 – 20 mm, lägst 16 mm.

Kronhjortens relationer till älg och rådjur har studerats vid åtskilliga tillfällen. Dessa har entydigt visat att de tre arterna betar tillsammans sida vid sida utan att visa aggressiva beteenden mot varandra

Historik

Kronhjorten, vars latinska namn är *Cervus elaphus*, lär ha sitt evolutionära ursprung i de södra delarna av Centralasien. Därifrån har den spritt sig naturligt till främst större delen av norra halvklotet. Med mänsklig hjälp har den också koloniserat Nya Zeeland, Nordafrika och de södra delarna av Sydamerika. Ett stort antal raser eller underarter särskiljs beroende på geografisk förekomst och morfologiska skillnader.

Till Sverige kom kronhjorten för ca 10 000 år sedan när inlandsisen drog sig norrut. Utbredningsområdet omfattade de sydvästra delarna av landet med en nordgräns dragen från Dalsland – Västergötland – Östergötland. Det är fossilfynd som har belagt detta.

Så länge det var ett kungligt privilegium att jaga hjortvilt, så fanns ett visst skydd för älg, rådjur och hjort, men när privilegiet togs bort 1789, trängdes kronhjorten undan till några gods i Skåne. Där har de också varit inträngda tills i början av 1950-talet då man började flytta kronhjortar till andra delar av landet.

De första iakttagelserna av kronhjort i Jämtlands län daterar sig från slutet av 1940-talet och en hjort hittades död i Hedevisken 1955. Dessa hjortar är med stor sannolikhet av norskt ursprung.

I slutet av 1950-talet började intresset för att hålla kronhjortar i hägn. Pionjär i detta sammanhang i Jämtlands län var Werner Andersson, numera Bleckåsen. Han uppförde 1962 ett hägn i Marieby (sydost Östersund). Härstamningen på dessa kronhjortar var från Molstaberget (Södermanland), Kolmården och Eriksberg (Blekinge).

Intresset för hjorthägn spred sig runt om i länet och nådde sin kulmen i mitten på 1990-talet då ett 40-tal hägn var aktiva. Andersson levererade avelsdjur till flera av dessa hägn. Nu, 2004, har antalet hägn halverats. Ekonomin försvann när det inte längre gick att sälja livdjur till andra hägn.

Hjorthägnen är i allt väsentligt grundare av den kronhjortsstam vi har idag eftersom kronhjortar har rymt eller släppts ut från många av hägnen. I Västernorrland har intresset för hägn varit litet. Endast ett fåtal hägn har varit aktiva.

Situationen i Norge

Norge har haft en kronhjortsstam sedan förhistorisk tid. Populationen hade vid sin största utbredning nått ända till polcirkeln men trängdes senare tillbaka till Vestlandet och dess öar. Hitra är t.ex. välkänt för sin kronhjortsstam.

Intressant i detta sammanhang är att de svenska och norska hjortarna inte tycks ha haft kontakter med varandra i forna tider. De norska kronhjortarna har nämligen större släktskap med de skottiska kronhjortarna än med de svenska.

Den norska kronhjortsstammen har under senare år vuxit ordenligt och sprider sig såväl norrut som österut. Spridningen norrut har nått gränsen mot Nordland.

Norges hjortstam avkastar i nuläget ca 25 000 djur årligen genom jakt vilket indikerar en stam som närmar sig 100 000 djur.

Nuläget

I Jämtlands län finns nu, 2004, fyra kronhjortsskötselområden, i Alsen, Lit, Övsjö och Kälarne. De omfattar drygt 100 000 ha och gissningsvis 150 – 200 djur. Hur många kronhjortar som finns utom dessa skötselområden är ännu vanskligare att skatta. Den stam som fanns i området Marieby – Orrviken – Hara finns det bara spillror kvar av efter ett misslyckat försök att få till ett skötselområde (600 markägare på 30 000 ha vittnar om förutsättningarna) och flera års lång allmän jakt.

Det har rapporterats om iakttagelser av kronhjortar från flera platser runtom i länet under åren och det finns säkert djur som man inte sett eller rapporterat. Om vi gissar den gruppens storlek till 100 djur når vi en total populationsstorlek på 250 – 300 kronhjortar. I detta sammanhang kan det vara på sin plats att påpeka att underskattning är snarare regel än undantag när det gäller vilda populationers storlek.

Såvitt känt är inga skogsskador rapporterade vilket inte innebär att sådana inte finns. De som har kronhjort i hägn säger att de har mycket liten påverkan på skogen i hägnet trots stor djurtäthet. Det kan kanske förklaras med att utfodringen i hägnet är god. Från något område har man haft viss åverkan på rundbalar.

Regelverket

Jakten på kronhjort var hårt reglerad fram till 1992. I princip gällde endast licensjakt.

Från 1992 öppnades allmän jakt i hela landet och omfattade perioden 16/5 – 1/10 för kalv och 1/10 – 31/1 alla djur. Beslutet var förödande för många kronhjortsbestånd, särskilt inom ägosplittrade områden och kritiserades hårt.

År 2000 kom naturvårdsverket med ett nytt beslut som innebar den allmänna jaktens avskaffande och upprättande av kronhjortsskötselområde, en parallell till älgskötselområde.

För skötselområdet upprättas en skötselplan, som revideras med jämna mellanrum, och som man då sköter beskattningen efter. Utanför ett kronhjortsskötselområde får man bara fälla kalv under ett par månader. Här finns alltså ett incitament för jägarna att samarbeta. Har man kronhjortar på sin jaktmark och vill skjuta mer än kalv, måste man prata ihop sig med jaktgrannarna och bilda ett skötselområde

De fyra kronhjortsskötselområdena som bildats i Jämtland, hade tidigare utvecklat samarbete kring älgen i storlicenserna och kronhjortarna var det inga problem att enas om.

Status

I den framtida förvaltningen är det viktigt att veta hur man ser på kronhjorten med markägarögon. Jag har därför bitt om synpunkter på detta från LRF, Norrskog, SCA och Skogsvårdsstyrelsen. Av dessa har LRF och Skogsvårdsstyrelsen svarat.

LRF säger sig inte ha något emot kronhjortar i sig. Det viktigaste är att den allmänna skadenivån i skogen inte ökar som en följd av kronhjortarnas närvaro. Några skador har man inte anfört förutom bekymmer kring sönderrivna rundbalar på något håll.

Norrskog har inte svarat men de står ju LRF mycket nära. En inte alltför djärv tanke är att Norrskog delar synpunkterna från LRF.

SCA har heller inte svarat. Jag tolkar det som att kronhjortar f.n. inte är något problem för SCA.

Skogsvårdsstyrelsen är inte oväntat mycket negativ till kronhjortar. Man vill "minimera" stammen med lång allmän jakttid. Motiven är ekologiska, ekonomiska, juridiska och jaktliga skäl.

Bland de ekologiska skälen reses frågetecken kring naturlig förekomst i det boreala barrskogsområdet, viltsjukdomar, relationen till älg och ren, effekter av betning samt genetisk påverkan av norska kronhjortar.

Kommentar: Kronhjorten har mycket bra anpassningsförmåga och kan därför inte med automatik klassas som onaturlig i barrskogsområden. Situationen i Norge vittnar om detta. Frågan är inte om utan när vi fått en kronhjortstam på naturlig väg västerifrån.

När det gäller viltsjukdomar åsyftas förmodligen det rykte som florerar om TBC. Bakgrunden till detta är att en hägnägare i mellersta Sverige för ett tiotal år sedan importerade några dovhjortar från England och som visade sig ha TBC. Det har dock inte uppvisats ett enda fall av TBC på kronhjort vilket inte är särskilt uppseendeväckande eftersom många TBC-former är artegna.

Relationerna till älgen är studerade utan att man funnit någon antagonism arterna emellan, medan relationerna till renen inte är klarlagda.

Vad gäller genetisk påverkan av norska hjortar kommer det att ske, om det inte redan skett. Det är i sammanhanget tämligen betydelselöst då befintliga kronhjortar är en blandning av svenskt och kontinentalt blod och har inget skyddsvärde i sig.

Som ekonomiska skäl anförs den skadebild på skogen som finns i dag och som älgen står för. Man fruktar att betestrycket blir större i kronhjortens närvaro, särskilt under snörika vintrar.

Kommentar: Skogsvårdsstyrelsen har inte redovisat några skador orsakade av kronhjort. Detta trots att vi haft kronhjortar utanför hägn i åtminstone trettio år och med flera besvärliga snövintrar.

Som juridiskt skäl ifrågasätter man det lagliga i att bygga upp en viltstam via hägn som länsstyrelsen gett tillstånd till.

Kommentar: De hägn som uppfördes under 60- och 70-talen behövde inte tillstånd för detta. Krav om detta kom senare.

Vad gäller legaliteten hos en kronhjortstam som emanerar från hägn kan man jämföra med vildsvinen i södra och mellersta Sverige. Veterligt har man inte försökt lagföra någon hägnägare eller myndighet för konsekvensen av att vildsvinen finns utanför hägn.

Som jaktskäl anges att Jämtland redan är rikt på jaktmöjligheter och att jaktintresset inte bör prioriteras till men för andra intressen.

Kommentar: Jämför man jaktmöjligheterna i Jämtland med de som finns i södra och mellersta Sverige är rikedomens inte särskilt iögonfallande, snarare tvärtom. Dessutom är det jägarnas sak att avgöra och inte Skogsvårdsstyrelsens.

Vad tycker jägarna om kronhjorten? I allt väsentligt är man positiv till det nya viltet. Det enda som hörts i negativ riktning är att en eller annan älghund drar iväg i oönskad riktning och längd med kronhjort framför sig. Då känner man igen resonemanget från den tid då rådjuren började dyka upp i våra marker och som stövarjägarna ansåg vara ett gissel som skulle hålla sig söderut.

Framtiden

Kronhjorten har varit ute i fri viltbana i åtminstone trettio år och har därmed genomlevt de vintrar med stort snödjup som vi hade i slutet av 1970- och 80-talet. Dödligheten var förmodligen stor bland ungdjuren men vi behöver inte oroa oss för att kronhjorten inte klarar våra vintrar.

Vi vet idag att kronhjorten har stor anpassningsförmåga. Hos oss föredrar den mosaiklandskapet med odlad mark och skogsmark. I Norge finns den från kustområden till fjället och i Skottland på ljunghedarna. Det är mycket troligt att den hos oss kommer att anpassa sig till ren skogsmark.

Vi vet också att kronhjorten har låg reproduktionstakt och är ett flockdjur. Dessa båda egenskaper borgar för det första att vi inte får någon explosionsartad populationsutveckling i likhet med älgens.

För det andra sker koloniseringen av nya områden tämligen långsamt. Av detta följer att en kronhjortspopulation är förhållandevis enkel att reglera med jakt, förutsatt att man skapat lämpliga enheter för detta. Det är då väldigt bra om man har lärt sig från misslyckanden i älgförvaltningen att samarbete är en långt framkomligare väg än att inblandade parter försöker övertyga varandra med lock och hot.

För en riktig förvaltning av kronhjortstammarna kommer utbildning att behövas och främst av jägarna. Det är mycket betydelsefullt för stammens utveckling att veta vad en viss avskjutning har för konsekvenser. Exempelvis för hård avskjutning av stora hjortar kan vara förödande för stammen.

Allt talar för en utveckling som leder till att kronhjortarna sakta men säkert kommer att kolonisera större delen av länet. Om ett par tre årtionden kommer vi att ha en avskjutning på åtminstone tusen djur.

Litteraturlista

- Ahlén, I. 1965. Studies on the red deer, *Cervus elaphus* L., in Scandinavia. *Viltrevy* 3: 1- 3.
- Berg B. 1953. Försök med hjortar.
- Bergqvist G., m.fl. 2004. Vad äter kronviltet? *Svensk Jakt* nr 11, sid. 62 – 63.
- Dahl E. 1989. Lär känna kronhjorten. Svenska Jägareförbundet, Stockholm. 57 sid.
- Langvatn R. 1988. En översikt över hjortens utbredelse i Norge. Särtryck av villreinen.
- Lavsund, S. 1975. Kronhjortens, *Cervus elaphus* L., utbredning i Sverige 1900 – 1973. Rapport nr 18, Institutionen för skogszoologi, Skogshögskolan. 49 sid.
- Lavsund, S. 1976. Kronhjortens, *Cervus elaphus* L., ekologi i områden Med nyetablerade populationer i Syd- och Mellansverige. Rapport nr 25, Inst. För skogszoologi, Skogshögskolan.
- Lavsund, S. 1976. Kronhjortens relationer till jord- och skogsbruk i Mellansverige. *Viltnytt* 5, sid 41 – 43.
- Lavsund, S. 1980. Barknag på gran – kronhjort eller älg? *Viltnytt* 11, sid 39 – 42.
- Lavsund, S. 1990. Kronhjorten i Sverige. SOU 1990:60, bilaga 4, s.79-87
- Lavsund, S. 1990. Kronhjorten i Sverige och dess framtid. *Viltnytt* 28, sid 18 – 26.
- Markgren, G. 1990. Hjorthägn i Sverige. Bestämmelser, förekomst och ekonomi. *Viltnytt* 28, sid 27 – 32.
- Skada av Vilt. Betänkande av utredningen om ersättning vid vissa Viltskador. SOU 1990:60
- Viltskador. Betänkande av Jakt- och viltvårdsberedningen. SOU: 1979:52
- Wahlström, K. 1996. Förvaltning av den svenska kronhjortsstammen; skötsel-, viltskade-, och rasproblematik. Stencil 16 sid.
- Vittangihjorten. *Svensk Jakt* nr 5, 1955. Sid 145 – 47.
- Jakten i Jämtland och Härjedalen, nr 5, 1956, sid 65 – 67.
- Jakten i Jämtland och Härjedalen, nr 21, 1972, sid 7 – 9.